

Η επιλογή του περιεχομένου για τη Διδασκαλία της Γλώσσας στα Νέα Διδακτικά Εγχειρίδια του Δημοτικού Σχολείου

Δανηλίδου Νταίζη-Μαργαρίτα, Δρ. Επιστημών Αγωγής, Σχολική Σύμβουλος Α/θμιας Εκπαίδευσης

Σχολικά εγχειρίδια και αναλυτικό πρόγραμμα

Τα σχολικά εγχειρίδια θεωρούνται ως μια από τις βασικότερες συνιστώσες της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ο ρόλος τους παραμένει μέχρι και σήμερα κεντρικός και αναπόσπαστα συνδεδεμένος με τη διδακτική και μαθησιακή διαδικασία σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Αποτελούν τα διαμεσολαβητικά «εργαλεία» μεταξύ των σκοπών και των στόχων των Αναλυτικών Προγραμμάτων όπως ορίζονται επίσημα από την εκάστοτε κρατική εκπαιδευτική πολιτική.

Τα διδακτικά εγχειρίδια υλοποιούν ουσιαστικά το περιεχόμενο των διαφόρων μαθημάτων του προγράμματος.

Η γνώση όμως που αποτυπώνεται και υλοποιείται με βάση το Αναλυτικό Πρόγραμμα στα σχολικά εγχειρίδια δεν αποτελεί ένα ουδέτερο και «αντικειμενικό» στοιχείο το οποίο απλώς υποστηρίζει καλά τις εκπαιδευτικές πρακτικές.

Οι επιλογές του περιεχομένου τους δεν είναι ιδεολογικά ουδέτερες αλλά συνήθως αντανακλούν συγκεκριμένες κοινωνικές αξίες και αντιλήψεις.

Ως προς τα χρηστικότητα τους θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι τα σχολικά εγχειρίδια λειτουργούν ως όργανα διδασκαλίας τα οποία προσφέρουν ένα κοινό σύνολο γνώσεων στους μαθητές. Γίνονται το αποκλειστικό στήριγμα των μαθητών και των εκπαιδευτικών, για την κατάκτηση της σχολικής γνώσης και με βάση αυτά αξιολογούνται. Διευκολύνουν τη διαδικασία της διδασκαλίας και μάθησης, εξοικονομούν χρόνο, ενώ παρέχουν μια αίσθηση ασφάλειας και αυτοπεποίθησης στους εκπαιδευτικούς γιατί λειτουργούν ως μεθοδολογικός και διδακτικός οδηγός.

Τα σχολικά εγχειρίδια ως «εργαλεία δουλειάς» πρέπει να είναι εύχρηστα και λειτουργικά και να δίνουν στους μαθητές αλλά και στους εκπαιδευτικούς τη δυνατότητα αυτενέργειας και δημιουργικής εργασίας στην τάξη. Οι μαθητές μελετώντας πρέπει να μπορούν να επικοινωνούν με το βιβλίο, να αξιοποιούν τις προσωπικές τους εμπειρίες και αναπαραστάσεις και να κατανοούν το γλωσσικό τους κώδικα.

Στην παρούσα εισήγηση επιχειρούμε μια κριτική θεώρηση των νέων σχολικών εγχειριδίων της γλώσσας Ε΄ και ΣΤ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου μέσα από μια μελέτη του περιεχομένου τους. Τα νέα βιβλία της γλώσσας συντάχθηκαν προκειμένου να υλοποιηθούν νέες αντιλήψεις και πρακτικές στη διδασκαλία και μάθηση της Γλώσσας στο Δημοτικό Σχολείο.

Τα βιβλία ως εφαρμογή του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγράμματος Σπουδών της Ελληνικής Γλώσσας για το Δημοτικό Σχολείο (Δ.Ε.Π.Π.Σ) και του Αναλυτικού Προγράμματος Σπουδών της Ελληνικής Γλώσσας στο Δημοτικό (Α.Π.Σ.) στηρίζονται σε σύγχρονες παιδαγωγικές και γλωσσολογικές θεωρίες, δεδομένα και διδακτικές μεθοδολογίες.

Κύριες καινοτομίες η διαθεματικότητα και ο επικοινωνιακός προσανατολισμός της γλωσσικής διδασκαλίας. Όπως επισημαίνεται τόσο στο Πρόγραμμα Σπουδών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου όσο και στα βιβλία του δασκάλου σκοπός της γλωσσικής διδασκαλίας είναι « η ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών να χειρίζονται με επάρκεια και αυτοπεποίθηση, συνειδητά, υπεύθυνα, αποτελεσματικά και δημιουργικά το γραπτό και το προφορικό λόγο, ώστε να συμμετέχουν ενεργά στη σχολική και την ευρύτερη κοινωνία τους ».

Συγχρόνως ο δάσκαλος πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι το παιδί «διδάσκεται τη γλώσσα για να εκτελεί αποτελεσματικά γλωσσικές πράξεις ή απλά, να κάνει αποτελεσματικά τις δουλειές του με το λόγο» (ΔΕ.Π.Π.Σ, σελ.3772).

Επιδίωξη των συντακτών των νέων σχολικών εγχειριδίων είναι : α) να εξοικειωθούν οι μαθητές με τις ποικίλες λειτουργικές χρήσεις της νέας ελληνικής, ώστε να γίνουν αποτελεσματικοί χρήστες της, β) να διαμορφώσει γνήσια επικοινωνιακά πλαίσια και να προωθήσει τη συνεργασία μεταξύ των μαθητών.

Το ερώτημα που θα μπορούσαμε να θέσουμε είναι : Κατά πόσο η επιλογή του περιεχομένου των νέων σχολικών εγχειριδίων γλώσσας έγινε με βάση α) το επίπεδο των μαθητών αυτής της ηλικίας , β) τις γλωσσικές τους ανάγκες και τα ενδιαφέροντά τους και γ) ποιες «αξίες» και «αρχές» μεταδίδονται στα παιδιά ;

Γενικά χαρακτηριστικά των νέων σχολικών εγχειριδίων γλώσσας.

Τα νέα βιβλία γλώσσας της Ε΄και ΣΤ΄ τάξης αποτελούνται από θεματικές ενότητες και η κάθε θεματική ενότητα αποτελείται συνήθως από 4 ή 5 υποενότητες στις οποίες παρατίθενται κάποια εισαγωγικά κείμενα. Ακολουθούν κάποιες ενδεικτικές ερωτήσεις επεξεργασίας του κειμένου που στοχεύουν στην εξάσκηση του προφορικού λόγου των μαθητών.

Εξετάζονται διάφορα ζητήματα όπως η παραγωγή και η σύνθεση του γραπτού λόγου μέσα από παραδείγματα αφήγησης, περιγραφής, οδηγιών κ.ά. και ακολουθούν γραμματικές, συντακτικές και λεξιλογικές ασκήσεις.

Όλες οι ενότητες στηρίζονται στην κειμενοκεντρική προσέγγιση (βλ.Ματσαγγούρας 2001, Χατζησαββίδης, 2002,Αρχάκης, 2005) και εφαρμόζεται για πρώτη φορά η λειτουργική γραμματική, ενώ εγκαταλείπεται, θεωρητικά τουλάχιστον η παραδοσιακή γραμματοκεντρική προσέγγιση. Τα κείμενα δεν είναι κείμενα ενός κειμενικού είδους, αλλά μπορεί να είναι λογοτεχνικά κείμενα, διαφημίσεις, άρθρα εφημερίδων, κόμικς, αφίσες, χρηστικά κείμενα κ.ά.

Με τα κείμενα αυτά είναι προφανής η σύνδεση της κειμενοκεντρικής με την επικοινωνιακή προσέγγιση. Οι μαθητές/ήτριες ασχολούνται με τους συγκεκριμένους τύπους κειμένων που έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και μετέχουν ενεργά στις επικοινωνιακά προσανατολισμένες δραστηριότητες παραγωγής λόγου.

Μια πρώτη προσέγγιση του περιεχομένου των θεματικών ενότητων των δύο τάξεων μας οδηγεί στις παρακάτω διαπιστώσεις:

α) Η θεματολογία των κειμένων αν και πολλές φορές παραπέμπει σε θεματικές οικίες για τα παιδιά, ωστόσο τα διάφορα είδη κειμένων που έχουν επιλεγεί απευθύνονται μάλλον σε μαθητές με πλούσιες κοινωνικές και πολιτιστικές παραστάσεις, παρά σε μαθητές που δεν έχουν τη δυνατότητα να έχουν αυτές τις παραστάσεις λόγω της περιοχής που ζουν ή του οικογενειακού τους περιβάλλοντος.

β) Τα κείμενα έχουν επιλεγεί θέτοντας ως κύριο στόχο να εξυπηρετήσουν τις τεχνικές αφήγησης και περιγραφής που κυριαρχούν σε όλα τα τεύχη των νέων βιβλίων γλώσσας σε σημείο που μάλλον κουράζουν τους μικρούς μαθητές παρά τους ευχαριστούν.

γ) Τα περισσότερα κείμενα που προέρχονται από άρθρα εφημερίδων, περιοδικών , διαδικτύου, οδηγίες είναι δυσκολονόητα και θυμίζουν περισσότερο κείμενα πληροφοριακού και εγκυκλοπαιδικού περιεχομένου.

δ) Από τη θεματολογία απουσιάζουν θέματα κοινωνικού προβληματισμού που μπορούν να ευαισθητοποιήσουν τους μαθητές σε διάφορους τομείς.

Το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων γλώσσας της Ε΄και ΣΤ΄τάξης του Δημοτικού Σολείου.

Το νέο βιβλίο της γλώσσας της Ε΄ τάξης με τίτλο «Της γλώσσας ρόδι και ροδάνι» αποτελείται από τρία τεύχη του μαθητή και δύο τετράδια εργασιών.

Σχετικά με τον τρόπο που παρουσιάζονται κάποια θέματα μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής.

Η πρώτη ενότητα έχει ως κύριο θέμα το περιβάλλον. Στην ενότητα αυτή υπάρχει ένα λογοτεχνικό κείμενο «Ο φίλος μας το δάσος» όπου γίνεται μια απλή περιγραφή του δάσους και της ζωής μέσα σ' αυτό. Ο άνθρωπος όχι μόνο δε φαίνεται να έχει καμία σχέση στο συγκεκριμένο κείμενο αλλά όπως αναφέρεται σε ένα σημείο «οι άνθρωποι δεν ανήκουν στον κόσμο του δάσους». Το όλο κείμενο δε δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να αντιληφθούν τη στενή σχέση και αλληλεξάρτηση που υπάρχει μεταξύ των ανθρώπων και του δάσους.

Στο δεύτερο κείμενο με τίτλο «Η φίλη μου η θάλασσα» δίνεται ένα απόσπασμα από άρθρο εφημερίδας και ακολουθεί ένα άρθρο από το διαδίκτυο με το ίδιο θέμα. Μια οικολογική καταστροφή στις ακτές της Β. Ισπανίας από τη διαρροή πετρελαίου ενός δεξαμενόπλοιου του

«Prestige». Δε θα ήταν ίσως πιο χρήσιμο και πιο ενδιαφέρον οι μαθητές να πληροφορηθούν με ένα αντίστοιχο άρθρο εφημερίδας για την τεράστια ρύπανση που καθημερινά συμβαίνει στον Αμβρακικό και στις ακτές του Αμβρακικού; Επισημαίνουμε λοιπόν πως κάποια θέματα που φαίνονται να θέλουν να ευαισθητοποιήσουν και να θίξουν περιβαλλοντικά προβλήματα είναι έξω από την ελληνική πραγματικότητα.

Η ενότητα για το περιβάλλον τελειώνει με ένα κείμενο από τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Υπουργείου Πολιτισμού «Ανεμόμυλοι», όπου κεντρικό στοιχείο είναι οι ανεμόμυλοι των Κυκλάδων και ο τρόπος λειτουργίας τους.

Αφού η συγκεκριμένη ενότητα αναφέρεται στο περιβάλλον γιατί οι μαθητές δεν ευαισθητοποιούνται σχετικά με τη ρύπανση και τη μόλυνση που προκαλούν στην ατμόσφαιρα ή «στο φίλο μας τον άνεμο», τα διάφορα εργοστάσια, αυτοκίνητα, βιομηχανίες κ.λ.π;

Στη σημαντική αυτή ενότητα, η οποία προσφέρεται για να προβληματιστούν και να συζητήσουν οι μαθητές για το περιβάλλον και τη σχέση του ανθρώπου με αυτό, παρατηρούμε ότι: α) είναι ξεκομμένη από τις συνθήκες εργασίας των εργαζομένων στο αντίστοιχο περιβάλλον β) από την ποιότητα ζωής των κατοίκων και γ) δε διαφαίνεται καμία προόπτική συλλογικής αντιμετώπισης του προβλήματος.

Στη δεύτερη ενότητα « Η ζωή στην πόλη» οι μαθητές διαβάζουν μια πολύ σύντομη περιγραφή μιας παλιάς γειτονιάς στο Κολωνάκι, από ένα φυλλάδιο της Νομαρχιακής Επιτροπής Θεσσαλονίκης διαβάζουν ένα κείμενο με τρεις προτάσεις εκ των οποίων η μια είναι τεράστια (δεκαέξι κόμματα) όπου οι μικροί μαθητές δύσκολα μπορούν να αντιληφθούν ποια είναι όλα αυτά τα πολιτιστικά γεγονότα που οργανώνονται στο Δήμο Θεσσαλονίκης.

Ακολουθεί η υποενότητα « Διαδρομές στην πόλη» και οι μαθητές καλούνται να μελετήσουν ένα χάρτη με οδούς στο κέντρο της Αθήνας ενώ ακολουθεί και η άλλη υποενότητα με τίτλο « Υπόγειες διαδρομές» από το ένθετο « Ερευνητές» της εφημερίδας Καθημερινής.

Είναι ένα κείμενο εγκυκλοπαιδικού τύπου με μια περιγραφή του πρώτου υπόγειου σιδηρόδρομου στο Λονδίνο και ακολούθως του μετρό της Αθήνας καθώς και κάποιων διαδρομών του. Το συγκεκριμένο κείμενο είναι τελείως ξένο προς τις γνώσεις και τα βιώματα των περισσότερων μαθητών της Ε΄ δημοτικού που φοιτούν σε σχολεία της επαρχίας. Η ενότητα αυτή με τίτλο η ζωή στην πόλη κάθε άλλο παρά αναπτύσσεται σε ένα οικείο επικοινωνιακό πλαίσιο για την πλειοψηφία των μαθητών αυτής της τάξης.

Θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν λογοτεχνικά κείμενα προσिता στα παιδιά και να μη γίνεται όλη η αναφορά των κειμένων μόνο στην Αθήνα ή στη Θεσσαλονίκη, παρουσιάζοντας μια ιδανική εικόνα στα παιδιά χωρίς να γίνεται καμιά αναφορά στα προβλήματα των συγκεκριμένων μεγαλουπόλεων.

Στην έκτη ενότητα «Οι φίλοι μας , οι φίλες μας» επιλέγεται στην υποενότητα με τίτλο « Φίλοι από άλλες χώρες» μια αλληλογραφία του 1967 μεταξύ μαθητών τις Χίου και μαθητών της Νέας Υόρκης Αμερικής για να δωθεί ένα παράδειγμα γραπτού λόγου στην καθαρεύουσα. Η θεματική της συγκεκριμένης ενότητας είναι από τις πιο οικείες για τους μαθητές και θεωρούμε τελείως άστοχα τα παραδείγματα της καθαρεύουσας σε μια τέτοια ενότητα.

Στη δέκατη ενότητα με θέμα «Μυστήρια- επιστημονική φαντασία» οι μαθητές μαθαίνουν για τους ερευνητές της ΝΑΣΑ που μελετούν τρόπους που θα εκτελούνται τα διαστημικά δρομολόγια μεταξύ Γης και Αρη καθώς και για τα ανεξήγητα φαινόμενα για τους πέτρινους γίγαντες (πέτρινους ογκόλιθους) στη Δ. Ευρώπη και την οικοδόμηση του Στόουνχεντζ .

Πραγματικά δε μπορούμε να αντιληφθούμε με ποια παιδαγωγικά και επιστημονικά κριτήρια έχουν επιλεγεί αυτά τα κείμενα στη συγκεκριμένη ενότητα που είναι τελείως ξένα με τα ενδιαφέροντα των παιδιών.

Το ίδιο συμβαίνει και στην ενδέκατη ενότητα με θέμα τα Παιχνίδια. Η αναφορά σε ένα επιτραπέζιο παιχνίδι μάλλον μπλέκει παρά βοηθάει τους μαθητές να αντιληφθούν πως παίζεται το συγκεκριμένο παιχνίδι. Το πιο άστοχο φυσικά που έχει ήδη έχει δεχτεί πολλές επικρίσεις είναι το κείμενο με το ηλεκτρονικό ποδοσφαιράκι όπου διαφημίζεται το Play Station 2.

Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε επίσης τα παραδείγματα κειμένων που δείχνουν τον τρόπο που διαφημίζονται διάφορα προϊόντα, ή κάποια «χρηστικά» κείμενα κατασκευών, συνταγών τα οποία

δεν καλλιεργούν ιδιαίτερα τη σκέψη των μαθητών, ούτε τον προβληματισμό τους.

Στο βιβλίο της γλώσσας της ΣΤ΄τάξης με τίτλο « Λέξεις...Φράσεις...Κείμενα» μπορούμε να επισημάνουμε κάποια κείμενα που θίγουν θέματα κοινωνικού προβληματισμού όπως η συνύπαρξη ενοίκων σε μια πολυκατοικία, οι αυτόχθονες λαοί, η ζωή έξω από την πόλη όπου δίνεται ένα παράδειγμα καταστροφής γεωργικών καλλιεργειών, συγγενικές σχέσεις (θίγεται το θέμα των διαφορετικών σύγχρονων οικογενειών), τρόποι ζωής και επαγγέλματα με αναφορά σε κάποια επαγγέλματα, ενώ θίγεται και το πρόβλημα ανεργίας των νέων στις μικρές περιοχές.

Τα περισσότερα όμως κείμενα των δύο βιβλίων παρουσιάζουν μια εξωραϊσμένη πραγματικότητα, ενώ κάποιες αξίες που προβάλλουν, προσλαμβάνουν συχνά έναν καθαρά φορμαλιστικό χαρακτήρα που μοιάζει να εμποδίζει τη δυνατότητα αυθεντικού προβληματισμού και στοχαστικής προσπάθειας.

Συμπέρασμα

Η επιλογή των κειμένων των νέων σχολικών εγχειριδίων γλώσσας της Ε΄και ΣΤ΄τάξης δημοτικού έγινε με βάση τη γλωσσική πολυμορφία, με κύριο στόχο την επεξεργασία ποικίλων ειδών κειμένων από τους μαθητές.

Ωστόσο η γλώσσα δεν εξαντλείται στο επικοινωνιακό πλαίσιο μιας απλής διαχείρισης σε καθημερινές πράξεις. Η γλώσσα είναι σκέψη, κρίσεις, συναισθήματα, προβληματισμοί, είναι φορέας ιδεολογίας.

Ποιες είναι λοιπόν οι αξίες και τα «μηνύματα» που εκφέρουν;

Τα κείμενα των νέων βιβλίων γλώσσας της Ε΄και ΣΤ΄ δημοτικού στην πλειοψηφία τους είναι πληροφοριακού περιεχομένου με ωραία εικονογράφηση και έναν επιδερμικό προβληματισμό.

Η βαρύτητα που δίνεται στα λεγόμενα επικοινωνιακά είδη κειμένων σε αντίθεση με τα λογοτεχνικά κείμενα είναι υπέρμετρη και υπερβολική. Η λογική αυτή των κειμένων (ρεπορτάζ, άρθρα εφημερίδων, διαφημιστικά φυλλάδια), στηρίζεται κυρίως σ' έναν επικοινωνιακό λόγο με μια εικονική πολλές φορές πραγματικότητα που δε συνδέονται με τις πραγματικές ανάγκες των παιδιών.

Η απουσία των λογοτεχνικών κειμένων στα βιβλία δε βοηθάει την κριτική σκέψη των παιδιών και την εμπλοκή τους με συναισθηματικές καταστάσεις που αναφέρονται στο ψυχισμό τους.

Τα κείμενα είναι αποστειρωμένα ψυχοσυναισθηματικά, στερούνται συναισθηματικού περιεχομένου, δεν αγγίζουν το ψυχισμό των παιδιών και απουσιάζει ο κοινωνικός προβληματισμός.

Κείμενα που απευθύνονται κυρίως σε μαθητές που έχουν κατακτήσει τον «επεξεργασμένο» γλωσσικό κώδικα και έχουν πλούσιες πολιτιστικές και κοινωνικές παραστάσεις, κείμενα που δεν απευθύνονται στην πλειονότητα των μαθητών.

Η όλη δομή των βιβλίων οργανώνεται ως ένας ατελείωτος κατάλογος γνώσεων και υλικού προς επεξεργασία που πρέπει να γεμίσουμε το κεφάλι του μαθητή.

Ο χρόνος των 14 ωρών που απαιτείται για τη διδασκαλία της κάθε ενότητας δεν επαρκεί. Οι περισσότεροι μαθητές δυσκολεύονται τόσο στην ανάγνωση του κειμένου όσο και στη νοηματική του επεξεργασία καθώς και στην ολοκλήρωση των γραπτών εργασιών, με αποτέλεσμα οι 70 περίπου ώρες που προβλέπονται σύμφωνα με τις οδηγίες του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου ότι περισσεύουν στο μάθημα της γλώσσας για να ασχοληθούν οι μαθητές με διαθεματικά σχέδια εργασίας ή με άλλες δραστηριότητες, στην ουσία εξαντλούνται για την ολοκλήρωση της διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος.

Η δυνατότητα επίσης που δίνεται στους εκπαιδευτικούς να αντικαταστήσουν σε ποσοστό 25% τα κείμενα του βιβλίου και να σχεδιάσουν δικές τους εργασίες, μάλλον θα μείνει αναξιοποίητη αφού το ασφυκτικό πλαίσιο εργασίας, η έλλειψη χρόνου, η ανασφάλεια για την ολοκλήρωση της ύλης, οι χαμηλές αμοιβές κάθε άλλο παρά τους παροτρύνουν σε τέτοιες ενέργειες.

Η εφαρμογή των βιβλίων στην πράξη και η κριτική αντιμετώπιση τους από τους εκπαιδευτικούς θα αναδείξει όλες τις θετικές και αρνητικές πλευρές της λειτουργίας τους.

Δεν μπορούμε όμως να μην προβληματιστούμε για την υιοθέτηση μιας λογικής που οδηγεί τα

παιδιά σε ένα κυνήγι πρόσκτησης πολλαπλών γνώσεων, σ' έναν αγώνα ταχύτητας όπου ενισχύει τις ανισότητες στην εκπαίδευση.

Η τεχνοκρατική λογική που διέπει την όλη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος δίνει έμφαση στην εξάσκηση των μαθητών στο να αποκτήσουν δεξιότητες επικοινωνίας και φαίνεται να αγνοεί την καλλιέργεια της κριτικής αντιμετώπισης κοινωνικού προβληματισμού μέσα από ένα πυρήνα αξιών που έχει σχέση με την κοινωνία, την ισότητα τον ανθρωπισμό, την εργασία, την έρευνα και την ειρήνη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1)Αρχάκης,Α.(2005)Γλωσσική διδασκαλία και σύσταση των κειμένων,Αθήνα: Εκδ. Πατάκη.
- 2)Δ.Ε.Π.Π.Σ και Α.Π.Σ,τομ.Α΄Φ.Ε.Κ. τεύχ.Β΄αρ.φύλλου 303/13-03-03.
- 3)Ματσαγγούρας,Η.Γ.(2001) Κειμενοκεντρική προσέγγιση του γραπτού λόγου, Αθήνα: Εκδ. Γρηγόρη.
- 4)Ματσαγγούρας,Η.Γ.(2004) «Πραγματολογικά κείμενα στα διδακτικά εγχειρίδια:Κειμενογλωσσικές προδιαγραφές και διδακτικές συνεπαγωγές».Περ. Νέα Παιδεία ΙΙΙ, σελ.26-48
- 5)Χατζησαββίδης,Σ.(2002) «Δομή , επικοινωνία , είδη λόγου και γραμματισμός στα νέα προγράμματα σπουδών γλωσσικής αγωγής στο δημοτικό σχολείο».Γλώσσα , 54 , σελ.54-62.